

על דבר ירושה ברכנות

הרמב"ם הל' מלכים (א' ד') כותב: שהמלכות ירושה היא שני' וכר' הוא ובניו, ולא המלכות לבד, אלא כל השררות וכל המינויים שבישראל ירושה לבניו. מקור הלכה זו היא בספרי (שופטים קס"א): מנין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם, ת"ל הוא ובניו בקרב ישראל, כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו. בנוגע למשרת רבנות אם נוהג בה דין ירושה? בנקודה זו ישנן בפוסקים ארבע שיטות.

שיטה א: אין דין ירושה ברכנות

„חכם הממונה להרביץ תורה או לדין לא אמרינן בנו קודם” (מג"א נ"ג ל"ג בע"מ הרשד"ם). בכל המינויים שהם כתר תורה אין בניהם קודמים (עשרה מאמרות להרמ"ע). „בכל המינויים הבן שראוי לכך קודם, חוץ ממינויים של כתר תורה, להרביץ תורה או לדין, שהתורה אינה ירושה” (הרב התניא בשו"ע נ"ג ל"ג). על שאלת ירושה של רבנות בבן, מסתמכים גם על הגמרא (יומא ע"ב ב'): שלשה כתרים הם: תורה, מלכות וכהונה, כהונה ומלכות ניתנו בירושה לאהרן ולדוד, אבל כתר תורה הוא הפקר לכל אחד שרוצה לזכות בו, ע"כ במינוי של תורה אין ירושה.

שיטה זו נגד דין ירושה בבן, מרחיב ומבסס מרן החת"ס (בתשרי א"ח י"ב). נמוקו העיקרי: הנה במלך כתוב „הוא ובניו”, מכאן יש ללמוד לכל השררות והמינויים שבנו קודם. למה איפוא כתבה התורה פסוק נוסף בכהן גדול „תחת אביו” שבנו קודם? (יומא ע"ב ב'), משום דמינוי של קדושה אין ללמוד ממלך. ושוב מוציאים מדין ירושה כהן משוח (יומא שם), ע"כ רק בכהן שייך ירושה, כיון שיש כאן פסוק מיוחד, אבל בכל מינוי אחר של תורה וקדושה אין ירושה. ובתשרי צור יעקב (ע"ז), מסביר דברי החת"ס משום דשני פסוקים לדין ירושה: במלך וכ"ג, המה בבחינת „שני כתובין הבאים כאחד ואין מלמדן”.

הנשיאות של הלל וצאצאיו — כתר תורה או כתר מלכות?

ברם, יש להעיר, הלא מוצאים אנו שמהלל ואילך היתה הנשיאות בירושה (שבת ט"ו א'): הלל ושמעון וכו', (ברכות כ"ח א'): „מזה בן מזה”, צואת רבי גמליאל בני נשיא (כתובות ק"ג ב').

אלא, מסביר הרמ"ע מפאנו. בזמנו של הלל היה שלטון חמלכות בישראל בידי האכזר האדומי הורדוס, ע"כ ראו חכמי הדור להשלים את כתר מלכות בישראל עם כתר תורה, ע"י מינוי נשיאים מצאצאי מלכות בית דוד — הלל ובניו, שחיו מיוצאי דוד המלך (ירושלמי כלאים ט' ג'). והשוה כתובות (ס"ב ב'): רבי

אתי משפטיה בן אביטל (בן דוד). ושבת (נ"ו א'): רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד. נשיאות זו, שהיתה ברוכה לתורה ולאומה ונמשכה למעלה מארבע מאות שנה (ראה בספר „הנשיאות בישראל“ להר"א אורנשטיין), היתה לא רק אופי תורני, אלא גם מלכותי, שעליה דרשו (סנהדרין שם): לא יסור שבט מיהודה; הירושה בנשיאות באה איפוא לא מצד כתר תורה, אלא מבחינת כתר מלכות, ובמלכות הרי כתוב בתורה דין ירושה (עשרה מאמרות להרמ"ע).

בניו של משה רבינו לא ירשו את מקומו

ראיה מכרעת נגד ירושה בכתר תורה מביא החת"ס ממ"ד (פנחס ורש"י שם). עה"פ: פיקוד ד' אלקי הרוחות, אמר משה הגיע הזמן שאתבע צרכי, שיירשו בני את גדולתי, אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי הוא יהושע ליטול שכר שלא מש מתוך האהל. והחת"ס ממשיך, שבדאי ראויים היו בניו של משה מבחינות סגולותיהם למלא מקומו, כי בעצמו התפלל: איש על העדה אשר יצא לפניו וכו', למרות זאת, נתמנה יהושע ולא הם, משום, שבכתר תורה אין ירושה. כן גם מפורש יוצא מפי אחד הקדמונים: דין ירושה הוא רק במלך וכ"ג, אבל במינוי של מצוות אין ירושה (ספר חסידים תרנ"ז).

שיטה ב: גם ברבנות יש דין ירושה

הנה דעת רוב הפוסקים דגם ברבנות הבן קודם, כי כן מורה הלשון בספרי והרמב"ם הנ"ל, „כל השררות וכל המינויים שבישראל הבן קודם“. כן פוסק גם הריב"ש (סי' רע"א), וזה לשון המבי"ט (בתשו' סי' ח'): ההסכמה היא, שכל מי שיש לו איזה מינוי, הן מלך, חכם או חזן, הן שוחט או מוהל אם יש לו בן וכל שכן אם הוא הגון, הדין עמו ליירש מקום אביו. עובדה מעניינת מביא בשו"ת גינת ורדים (ג' ז'). בזמנו של בעל האלשיך ז"ל בצפת, שהיתה אז עיר של חכמים וסופרים, נפטר רב העיר ר' אברהם שלום, והקהל רצה לבחור במהר"ם אלשיך וכבר חתמו על כתב רבנות, אבל הר"ש אלקבץ התנגד, כיון שנשאר בן קטן יתום מהרב הנפטר, ע"כ חיכו. עד שיגדל וימלא את מקום אביו, בהתאם להלכה ברמב"ם הנ"ל: הניח בן קטן משמרין לו. המלוכה עד שיגדל.

החת"ס בעצמו שם (בתשו' סי' י"ג), חוזר וכותב, כי בזמנו שהרב הוא משועבד לקהל בשכר, גם לרבנות יש דין ירושה כמו בשאר מינויים, וראה עוד תשרי חת"ס חר"מ (סי' כ"א): „זה שכבר זכה אביו לישיב על הרבנות, מהראוי להושיב בנו אחריו“. ובתשו' זקן אהרן (ס"ד): „אכן כל האחרונים פוסקים דגם בכתר תורה יש דין ירושה, כפשטות לשון הספרי והרמב"ם“. וכן תשו' אבן יקרה (ארי"ח סי' ג').

דין ירושה בפנהדרין

בענין זה יש להביא מדברי התוס' ברכות (ד' ד"ה בניהו זה סנהדרין): וא"ת. היכי ששום יהודיע בן בניהו מבניהו בן יהודיע? וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו

היה וכו' וכי היכי דאביו היה בסנהדרין גם הוא היה מהם. מפורש יוצא מדברי רבותינו בעלי התוספות שגם בסנהדרין, ששם בודאי היה מינוי של כתר תורה, "חכם מופלא ראוי להורות בכל התורה" (רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד ה'), נתמנו הבנים במקום אבותינו אם היו ראויים, ע"כ דגם בכתר תורה יש דין ירושה. ובתש"ה הרמ"א בסופו בשם רבי שאול, דהבן יורש מקום אביו ברבנות, ושכן פסקו כל גדולי זמנו.

שיטה ג: ירושה ברבנות — לפי מנהג המקום

המג"א (נ"ג ל"ג) הביא תשו' הרשב"א בדבר חזקה בש"ץ שכותב: שורת הדין שבנו קודם — ומנהג המקום היה שם, שהבנים מתמנים תחת אבותיהם. על דברי רשב"א אלו העירו כבר גדולי האחרונים. (א) הלא דין ירושה מפורש בספרי, וברמב"ם, "כל המינויים שבישראל ירושה להבנים", למה איפוא תולה הרשב"א דין ירושה כאן במנהג המקום?

(ב) הרשב"א בעצמו מתחיל "שורת הדין שבנו קודם", מבואר איפוא, שלפי הדין הבן קודם, ומסיים: "מנהג המקום היה שם שהבנים קודמים", מה לי מנהג, אם הדין הוא כך? (תשו' חת"ס או"ח י"ב).

כן יש גם להעיר על דברי הרמ"א יו"ד (רמ"ה כ"ב). שמביא דברי הרמב"ם הנ"ל וכותב, מי שהוחזק לרב בעיר וכו' בנו ובן בנו לעולם קודמים לאחרים (רמב"ם מלכים פ"א), ובמקום שיש מנהג לבחור במי שירצו הרשות בידם (כל בו). גם כאן יש להעיר כנ"ל. הרמ"א מצטט ראשית את דעת הרמב"ם, גם ברב בנו קודם, ומסיים בדברי הכל בו, שתלוי במנהג המקום? (תשו' צור יעקב קע"ז).

אלא, כיון שישנן דעות בדבר חזקה בכתר תורה, אי הוא בכלל מלך וכ"ג ויש לבן דין חזקה או לא? משום זה רשות בידי הצבור לכתחלה לקבוע מנהג המקום לפי רצונם. ע"כ, במקום שקבלו עליהם לתת דין קדימה לבן ברבנות, כיון שישנם פוסקים שגם בכתר תורה יש דין ירושה, קבל מנהג זה תקפו של דין ואין לשנותו (תשו' מנחת יחיאל ח"ב קי').

אמנם, אם לכתחילה לא קבלו עליהם אנשי המקום למסור חזקת הרבנות לבן אין להקריחם, ועל זה אומר הרמ"א "הרשות בידם לבחור במי שירצו".

שיטה ד: מצוה למנות את הבן

אבל אין להכריח את הצבור על קיום מצוה זו. הנה לפי הג"ל נתברר, שבענין ירושה ברבנות יש פנים לכאן ולכאן. מכח זה, פסק הגה"ק בתשו' דברי חיים (א' יו"ד נ"ב), בקהל שלא רוצה למנות את הבן במקום אביו, יכול לטעון קים לי כדעת אותם הפוסקים, שאין לבן חזקה למלאות מקום אביו. דין תורה כזה בא גם לפני הגאון רבי יצחק אהרן איטינגא רבה של לבוב. והוציא פסק דין, שאמנם, מצוה היא על הצבור למנות את הבן במקום האב מטעמים (א) אולי הלכה כאותם הפוסקים דגם ברבנות יש דין ירושה, (ב) לעשות נחת רוח לנפש הרב הנפטר למען המשכת שרשרת התורה והרבנות. אבל אין להכריח את הקהל לקיים מצוה זו ולקבל את הבן כשלא רוצים

בו (מנחת יחיאל שם). כן גם דעת הגאון רבי יצחק שמלקיש מלבוב, דלכתחלה מצוה על הקהל לקבל את בן הרב, אמנם, אם הצבור לא מוצא אותו למתאים, או לא רוצים בו מחמת סבה שהיא, אין לנו לכוף אותו לקבל את בן הרב נגד רצונם (תשרי בית יצחק י"ד א' ל"ד). וכן פוסק להלכה הגאון מהרש"ם (בספרו דעת תורה שרית ז').

רצון הצבור קובע גם בירושה

שנינו: א"ר יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור, אלא אם נמלכין בצבור, שנ' (שמות ל"ה ל'): ראו קרא ד' בשם בצלאל. אמר לו הקב"ה למשה, הגון עליך בצלאל? אמר לו, רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן, א"ל אף על פי כן לך אמור להם, הלך ואמר להם לישראל, הגון עליכם בצלאל? אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כ"ש (ברכות נ"ה א'). הרי"ף והרא"ש מביאים מאמר זה להלכה.

החת"ס אחרי שמביא את מאמרו של ר' יצחק כותב: מעתה ישפוט אדם, אם בצלאל שהיה מלא חכמה ודעת וציוח עליו הקב"ה ע"י שליחו הנאמן מרע"ה, ולא רצה להכריח את ישראל למנות את בצלאל, אלא בשאלת פיתם ורצונם ואיך יתמנה שוב אדם בהתמנות מבלי רצון רוב הקהל? (תשרי חת"ס תר"מ י"ט).

כן בדבר ש"ץ כותב הרמ"א: אין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל (ארי"ה נ"ג כב'). מקור לדברי הרמ"א, יש להביא מתענית (ט"ז א') בש"ץ: ומרוצה לעם, פרש"י: מסכימים לתפילתו.

אמנם, זה לא מדובר רק בתחלת המינוי, אלא גם בירושה יש צורך בהסכמת הצבור. ראה ר"ה (ב' ב'). בענין ר"ה למלכים, שבמלכי ישראל מונים מניסן ושם: דאימנו עליתו מאדר ומלך בן מלך הוא, ודברי רש"י (ד"ה דאימנו עליה): „נמנו וגמרו השרים למנותו“, וזה מתיחס גם על בן מלך ראה שם. מברואר איפוא, שגם בן מלך זקוק למינוי חדש, כאלו היה מתמנה לכתחלה, וזה על פי רצון השרים והעם. כך מפרש גם החת"ס את דברי הגמרא בר"ה שם (תשרי חת"ס ארי"ה י"ב).

ענין זה מברואר גם בספרי (שופטים קס"ח) עה"פ „שום תשים“, דורש הספרי „שימות הרבה“, שמצוות מינוי מלך, מתחדשת בכל מלך שנתמנה אחרי המלך שמת. אף שהמלכות היא ירושה „לו ולבגיר“. מכאן שבכל מלך שקם גם בבן תחת אביו, יש מחדש מצוות „שום תשים“.

ויש להעיר מכריתות (ה' ב'): לא כל דבעי מלכא מורית לה מלכותא, אלא, אמר קרא בקרב ישראל, בשעה ששלום בישראל, פירוש: שהעם מסכים מתוך שלום למלכותו של הבן. וברש"י: „בזמן ששלום בישראל הוי המלכות בירושה, אבל כי איכא מחלוקת לאו ירושה היא ובעי משיחה בתחלה“.

כמו כן ראשי גלויות שבבבל שהיו כולם יוצאי בית דוד, שמשרחם עברה על כן בירושה ונתמנו ע"י מלכי פרס (רש"י סנהדרין ה' א' ד"ה שרודים), גם כן היו זקוקים להסכמת העם, ראה ברפב"ם: דינו של ראש הגולה על כל ישראל, כדינו של מלכות ואמרו (סנהדרין ה' א'): לא יסור שבט מיתודה אלו ראשי גלויות שבבל „וממניס אוחו בהסכמת אנשי מקומו“ (רמב"ם פיהמ"ש בכורות ד' ה').

ראיה נוספת שגם במלכות זקוק היורש להסכמת העם, מכואר בגמרא בבא מציעא (פ"ה א'): אמר רבי ג' ענוותנין. הן: אבא, בני בתירא ויונתן בן שאול נכו'. יונתן, שאמר לדוד, "ואתה תמלוך על ישראל ואני אהיה לך למשנה (שמואל א' כ"ג). שואלת הגמרא: "ממאי, דילמא יונתן חזא דגריר עלמא בתר דוד?" פי' אולי ראה יונתן, שהעם נוטה אחרי דוד. ואי המלכות בירושה בכל אופן, מטעם גזירת הכתוב, "לו ולבניו", מה לו ליונתן לדעת הצבור? ע"כ, אם באמת, הקהל היה נוטה אחרי דוד מאבד הבן גם במלכות הזכות ירושה, כי גם דין ירושה מותנה בהסכמת הצבור.

כשהבן לא ראוי למילוי התפקיד, אי יש לו טענת ירושה?

שינוי בתורת כהנים (אחרי פ') עה"פ: אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו, מלמד שהבן קודם לכל אדם. יכול אעפ"י שאינו ממלא מקומו של אביו (כשאינו ראוי), ת"ל ואשר ימלא את ידו, בזמן שהוא ממלא מקומו של אביו, ואם אינו ממלא מקומו של אביו יבוא אחר וישמש תחתיו.

ובתוספתא שקלים (ב' ט"ו) מי (מנושאי שררה במקדש) שיש לו בן, הבן קודם, ובלבד שינהג כמנהג אבותיו. (מלכים א' ז'): והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה.

ביתר ביאור כותב החת"ס (בתשו' או"ח י"ב): הירושה במלכות לאו ירושה ממש היא, שמורישים להבנים יהיה חכם או טפש, שהנחלה (ז"א הארץ, המלכות) אינה שלו, ואם הבן ראוי למלאות מקום אבותיו, אז הוא קודם אפילו כשישנם גדולים ממנו, אבל אי הבן לא ראוי, יבוא אחר וישמש תחתיו.

בענין זה כותב בספר חסידים (תשנ"ז): ועל זה נענש עלי. הכהן שהיה לו להעביר את בניו ולבחור בכהנים צדיקים, כי המצוות אינן ירושה, וראה שם בצדיק אחד שהיה רגיל לעבור לפני התיבה בר"ה ויוה"כ, ולעת זקנתו מחמת חשש, שאחרי מותו יתבע בנו חזקת האב, הוא צוה למנות את פלוני הצדיק וחכם בתורה שיתפלל במקומו בר"ה ויוה"כ.

והנה מה שמביא הס"ח בדבר בני עלי, ראה ירושלמי סנהדרין (פ"ב א') עה"פ (בשמואל א' ב') שעלי הכהן אמר, אל בני כי לא טובה השמועה מעבירים עם ה', "מבאר החת"ס (בתשו' חו"מ סי' כ"ב) את דברי הירושלמי, כי עם ד' (ר"ל העם) מעבירים את בני עלי מההתמנות במקדש עבור חטאם.

הדברים הנ"ל מסבירים לנו דברי עקביא בן מהללאל, לפני פטירתו לבנו, שבקש ממנו: אבא, פקוד עלי לחברייך (שימליץ עליו לפני החכמים שימנו אותו למלאות מקום אביו או שישמש בתפקיד אחר), אמר לו, "מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך" (עדיות פ"ה מ"ז), פי' אינני רוצה שימנו אותך רק בזכות אבות, אלא בזכות עצמך, אם תהיה ראוי, בודאי החכמים יתנו לך את המקום המגיע לך לפי סגולותיך. (וראה תפארת ישראל שם).

חזקות לחזקת רבנות לבן גדול בתורה

בין נשיאות לרבנות

רבינו הקדוש לפני פטירתו ציוה: שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא (כתובות ק"ג ב'). ובגמרא שם: דשמעון היה יותר חכם בתורה מר"ג, ושואלת הגמרא מדוע איפוא מינה רבי את ר"ג לנשיא? והתירוץ: גהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה, ביראת חטא ממלא מקום אבותיו.

מכאן אפשר לכאורה ללמוד, שאם הבן הוא ירא שמים, אף שאינו גדול בתורה, יש למנותו במקום אביו.

אמנם היטב אשר דבר כזה הגאון רבי אהרן וולקין זצ"ל הי"ד מפינסק בספרו (תשו' זקן אהרן ב' ס"ד), כי יש הבדל בין נשיאות ובין תפקיד תורני כמו רב או ראש ישיבה. נשיא, עיקר תפקידו להנהיג את תאומה והענינים הצבוריים, ע"כ לא קובע כאן כל כך גדלות בתורה. משרה זו של נשיאות מסר איפוא רבי לבנו ר"ג (אף שבאמת היה גם חכם בתורה), כיון שהיה גדול ביראה בודאי ימלא את משרתו הנעלה בנאמנות ולשם שמים.

אבל את התפקיד התורני, חכם, להחליט בכל עניני תורה ותוראה, הוא מסר באמת לבנו שמעון, שהוא מילא בחכמה את מקומו של אביו הגדול.

בודאי הוא כמו שאמרו: אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד. כן ברבנות, אטו יראה מילתא זוטרתא? אבל הלא מוטל על הרב להורות ולדין וכל עניני איסור והיתר — יקבעו על פיו ואיך אפשר למנותו אם אינו גדול בתורה? («כלום מעמידין מלך, אלא מי שיודע תכסיסי מלכות» שבת ל"א א') ע"כ ברבנות התנאי הוא שהיורש ימלא מקום אביו בתורה, ואז אף אם ישנם גדולים ממנו בתורה, הבן קודם.

על ירושה בארמו"רות

נסיים הפרק בדברי הגה"ק מצאנז בתשו', שכותב בדבר ירושה בארמו"רי סטרטין, «הנה מצינו למופת את הבעש"ט הקדוש שהניח מקומו לא לבנו הצדיק רבי צבי זצ"ל, שהיה קדוש ד', אלא לתלמידו המגיד הקדוש רבי דוב ממעזריטש זצ"ל, והמגיד גם כן השאיר הגדולה לתלמידיו הקדושים בעל נועם אלימלך, בעל קדושת לוי, מאור עינים (רבי נחום מטשרנובל) ואור המאיר (רבי זאב מזיטומר) וכן רבינו הקדוש בעל נועם אלימלך הניח השררה לא לבניו שחיו צדיקים וגדולים, אלא לתלמידיו הקדושים, מלובלין, רימנוב, קוונץ, אפטא ועוד זי"ע. ולכן אין במשרה קדושה כזאת ירושה, אלא לפי תורתו וצדקתו, אם ראוי לכך למלא מקום אביו הצדיק הקדוש, ואז מעשיו יקרבוהו». (תשו' דברי חיים ב' חר"מ לב').

התחשבות עם זכות הבנים למלאות מקום אבותיהם

מדברי הגמרא כתובות ח"ל מתברר, שרבי מינה את בנו ר' גמליאל שימלא את מקומו בנשיאות ואמר: «נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה, ביראת חטא ממלא מקום אבותיו». מכאן שאם היורש ראוי אפילו רק בחלקו למלאות מקום אבותיו אין דוחים אותו.

כן מבואר גם במס' מנחות (ק"ט ב'): בשעת פטירתו של שמעון הצדיק (שהיה גם כהן גדול) אמר להם חוניו בני ישמש תחתי. והנה התברר שחוניו לא הצטיין בידיעות בתורה (ראה שם), הקשו באמת התוס' (ד"ח חוניו): הא דרשינן בת"ח "תחת אביו" בזמן שהוא ראוי למלאות מקום אביו וזה לא ידע סדר עבודה ז' וי"ל דביראת חטא היה ממלא מקום אבותיו.

בהתאם לזה פוסק הרמב"ם (מלכים א' ז'): והוא שיחיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה, היה ממלא ביראה אעפ"י שאינו ממלא בחכמה מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו.

לדברי הת"כ, כאילו זה מפורש בתורה: וימת גדב ואביהו וכר ובנים לא היו להם (במדבר ג' ד'), כתוב על זה בת"כ (ויקרא י' י"ב): ובנים לא היו להם, הא אם היו להם בנים היו קודמים, אעפ"י שלא היו שקולים כאלעזר ואיתמר. (הגהות מיימוני הל' מלכים ס"א בשם התורת כהנים).

הרמ"א ז"ל, כשמדבר בענין ירושה ברבנות כותב: מי שהוחזק לרב בעיר אין להורידו, אפילו בנו ובן בנו קודמים לאחרים, כל זמן שממלאים מקום אבותיהם ביראה והם חכמים קצת (רמ"א יו"ד רמ"ה כ"ב). מתברר מדברי הרמ"א שעל הבן הבא לירש מקום אביו, חוץ מיראת שמים עליו להיות גם מופלא בתורה במדה מסויימת, אף אם הוא פחות מאביו.

כן יש ללמוד מדברי הרמב"ם (כלי המקדש ד' כ'): "כשימות המלך או כהן גדול או אחד משאר הממונים, מעמידים תחתיו בנו, והוא, שיהיה ממלא מקומו בחכמה, או ביראה אעפ"י שאינו כמותו בחכמה". מדקדק כאן רבינו הרמב"ם "אעפ"י שאינו כמותו בחכמה", פירוש, אם הבן מופלא בחכמה, אלא לא הגיע לדרגת אביו "שאינו כמותו בחכמה", גם כן ממנים אותו, וכדברי הרמ"א "והם חכמים קצת". וזה כיון שבא מכח זכות האב.

"זכות אבותם מפייעתם" (קידושין ע"ו ב')

בענין זה מבארים את ההלכה כדלקמן. הנה על מינויים בישראל אמרו: שום תשים עליך מלך, כל משימות שאתה משים אל יהיו אלא מקרב אחיך. וכיון דאמו מישראל מקרב אחיך קרינן ביה (יבמות מ"ה ב'). מכאן שכל מינוי, אם האם מישראל נקרא "מקרב אחיך". וכן אם היה אביו מישראל (כסף משנה מלכים א' ד'). ברם במלך "כיון שהכתוב חזר ושנה עליו: מקרב אחיך תשים עליך מלך, קפיד קרא במלך עד שיהיו אביו ואמו מישראל, ע"כ אסור היה לישראל לתגיד לאגריפס המלך "אחינו אתה", כיון דאביו לא היה מישראל. (תוס' סוטה מ"א ד"ה אותו).

לפי זה איך הומלך רחבעם בן שלמה תלא אמו נעמי העמונית לא היתה מישראל (ראה כ"מ הנ"ל, כנה"ג חו"מ ז' ובאר שבע שם). ותירץ הנדע ביהודה (חו"מ א'), מה שאמרת התורה מקרב אחיך עד שיחיו אמו ואביו מישראל, היינו בתחלת חשימה וזה רק במלך הראשון, אבל במלך בן מלך, כיון שבא מכח ירושת אביו, אפילו אין אמו מישראל גם כן ממנים אותו, ע"כ שפיר מינו את רחבעם בן שלמה וככ"כ החת"ס בחש"י הנ"ל.

דבר דומה כותב המנחת חנוך (מצוה תצ"ז) על דברי הספרי והרמב"ם, שאין ממנים אשה במלכות, כותב המנ"ח: ואפשר לומר, דוקא בתחלת המינוי, אבל בירושה, אם הניח בת, (במקום שאין בן) אפשר דאף הבת יורשת המלוכה. (ראה שבת ט"ז ב' מעשה בשלומציון המלכה ובמ"ר בחקותי ל"ה י' מעשה בימי שמעון בן שטח ושלומציון המלכה אחותו).

מבואר איפוא כשהבן בא מכח חזקת האב, אף שאין בו כל הסגולות הדרושות, רק חלק מהן, לא מקפחים את זכותו, אלא ממנים אותו במקום אביו ובהתאם לדברי הרמב"ם הנ"ל (מלכים א' ז') "מלמדין אותו".